یادداشت

عدول از خط قرمزها

حمیدرضا ترقی

کارشناس مسائل سیاست خارجی

دولتمردان فعلی از ابتدا اعلام کردند که هدف اصلی از پذیرش برجام این است که با این توافق چرخ‌های اقتصادی کشور در کنار چرخ‌های سانتریفیوژها بچرخد. بر همین اساس هم انتظار این بود که فعالیت صلح‌آمیز هسته‌ای ما توقف پیدا نکند و تحریم‌ها هم لغو شود تا اقتصاد کشور نظم قابل قبولی پیدا کند. طبعا اگر از ابتدا این اهداف مطرح نبود و قصد و نیتی هم برای لغو تحریم‌ها وجود نداشت، اساسا پذیرش برجام معنا و مفهومی هم نداشت و ضرورتی نبود چیزی را بپذیریم که نفعی برای کشورمان ندارد. متاسفانه بعد از این‌که از خط قرمزهای رهبری در حوزه برجام عدول شد و شرط و شروط‌های تعیین‌شده در این توافق اعمال نشد، ما به مرور شاهد عقب‌نشینی دولت از وعده‌هایی بودیم که در رابطه با برجام داده شده بود.

این عقب‌نشینی تا حدی رسید که به مرور شعارها و موضع‌گیری‌های دولت تغییر کرد و از سوی آنها اعلام شد هدف از برجام نه لغو تحریم‌ها بلکه تغییر فضای بین‌المللی و جلوگیری از اجماع جهانی علیه ایران بود و از این مساله به عنوان دستاورد بزرگ برجام یاد شد. این مدعا البته مغالطه‌ای بیش نیست، چراکه اصولا اجماع بین‌المللی در کار نبوده و صرفا چند کشور قلدر که دارای سلاح هسته‌ای هستند، در پی تحمیل نظرات خود هستند و بقیه کشورها هم کاری به این موضوع ندارند. به نظر می‌رسد که دولت در این زمینه دچار یك اشتباه محاسباتی جدی شد و صرفا به قول و قرارهای بی‌وجهه غربی‌ها اعتماد کرد. قول و قرارهایی که البته فریبی بیش نبود. گذشته از این، شرایط طوری رقم خورد و توافق برجام به شکلی تنظیم شد که ما به‌هیچ‌وجه از منافع برجام منتفع نشویم و شاهد بودیم که آمریکا به‌راحتی از توافق خارج شد، اروپایی‌ها به هیچ‌یك از تعهدات خود عمل نکردند و در نقطه مقابل طلبکارانه خواهان عمل یك‌طرفه ایران به تعهدات هستند.

خبر

ادامه رسیدگی به شکایت ایران از آمریکا در دادگاه لاهه

دیوان بین‌المللی دادگستری خبر داد که در ادامه روند رسیدگی به شکایت ایران از آمریکا به اتهام نقض پیمان مودت، مخالفت مقدماتی واشنگتن با شکایت یاد شده از امروز بررسی خواهد شد. دیوان لاهه که بازوی قضایی سازمان ملل به شمار می‌رود، ۱۱ مهر ۱۳۹۷ و پس از چند هفته بررسی شکایت ایران از تحریم‌های ۱۵ مرداد ۱۳۹۷ آمریکا، با تائید برخی از درخواست‌های ایران و تا صدور رأی نهایی، رأی به تعلیق تحریم‌های واشنگتن در حوزه‌های دارویی، وسایل پزشکی، غذایی و هوانوردی داد. وزارت خارجه آمریکا پس از صدور رأی دیوان اعلام کرد که پیمان مودت را فسخ می‌کند. براساس بند ۳ ماده ۲۳ پیمان مودت، هر یک از طرفین می‌تواند با دادن اخطار کتبی یک‌ساله، این عهدنامه را فسخ کند.

اکنون آمریکا در ۴ جلسه فرصت خواهد داشت مخالفت خود با این شکایت را به‌صورت ویدئویی مطرح نماید.

روحانی: هیچ فضایی نقادتر از فضای دانشجویی نیست

رئیس جمهور با تبریک آغاز فعالیت تحصیلی دانشگاه‌ها به اساتید و دانشجویان کشور، تاکید کرد که دانشگاه نقش مهمی در امیدآفرینی و ایجاد اعتماد در جامعه دارد و باید دست به دست هم دهیم اعتماد ملی و امید به آینده را تقویت کنیم. حسن روحانی در آیین آغاز رسمی سال تحصیلی ۱۴۰۰- ۱۳۹۹ دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و فناوری کشور، دانشگاه‌ها را مرکز تربیت‌کننده مدیران آینده کشور، طرح نظریه‌های جدید در علوم مختلف و رهنمون کردن به سوی چگونه زندگی کردن دانست و افزود: دانشگاه همچنین فضای نقادی نسبت به حکومت، حاکمان، دولت و جوامع است.

رئیس جمهور تصریح کرد: هیچ فضایی نقادتر از فضای دانشجویی نیست و وقتی این نقادی با در نظر گرفتن انصاف و شرایط جامعه توام باشد، بهترین هدیه برای جامعه و مسوولان کشور است.

شورای حکام جلسه‌ای آرام خواهد داشت

نماینده روسیه در سازمان‌های بین‌المللی در وین در پیامی توییتری به برخی جزئیات برگزاری جلسه بعدی شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اشاره کرد. به گزارش ایسنا، میخائیل اولیانوف با اشاره به برگزاری جلسه بعدی شورای حکام نوشت: جلسه ماه سپتامبر شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی روز دوشنبه آغاز می‌شود. انتظار می‌رود که به نسبت جلسه آرامی باشد. بحث برانگیزترین مساله (دسترسی به دو محل اعلام نشده در ایران) در سفر مدیرکل آژانس به تهران در اواخر ماه آگوست حل و فصل شد. در نشست قبلی شورای حکام، به دنبال گزارش مدیرکل مبنی بر عدم دسترسی بازرسان آژانس به دو محل در ایران، قطعنامه‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران صادر شد. پس از این رویداد، مدیرکل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی سفری به تهران داشت و پس از رایزنی با مقامات جمهوری اسلامی ایران امکان بازرسی از این دو نقطه برای بازرسان فراهم شد.

برجام در طول عمر پنجساله خود هیچ‌یک از اهداف مورد نظر ایران را محقق نکرده است

گزارشی از تغییر کاربری برجام از «رفع تحریم‌ها» به «ایجاد اختلاف میان اروپا و آمریکا»

استحاله گام به گام برجام

فتاح غلامی

سیاسی

برجام در حال نزدیك شدن به یکی از تاریخ‌هایی است که به عنوان موعد رفع تحریم، اهمیت فراوانی برای امضاکنندگان توافق هسته‌ای بخصوص ایران دارد.

۲۷ مهرماه تاریخی است که طبق برجام، تحریم تسلیحاتی جمهوری اسلامی ایران باید برداشته شود و این صرفا یکی از تحریم‌هایی است که قرار بود در قالب برجام رفع شود.

در هفته‌های اخیر آمریکا سلسله اقداماتی را برای جلوگیری از رفع این تحریم‌ها انجام داده اما تلاش‌هایش در شورای امنیت به بن‌بست خورده است. این کشور ابتدا قطعنامه‌ای را برای تمدید تحریم تسلیحاتی جمهوری اسلامی ایران ارائه کرد که تنها دو رای مثبت داشت و در مرحله بعد به مکانیسم ماشه متوسل شد که اعضای شورای امنیت با توجه به خروج آمریکا از برجام، این اقدام را غیرقانونی عنوان کردند.

این دو شکست دیپلماتیك آمریکا تقریبا در تاریخ بی‌سابقه بوده و مقامات دولتی، از این اتفاق به عنوان یکی از دستاوردهای مهم برجام یاد کردند و محمدجواد ظریف وزیر خارجه کشورمان طی سخنانی گفت جنازه برجام آمریکا را شکست داد. با این حال نگاهی به روند برجام نشان می‌دهد توافق هسته‌ای در رسیدن به اهداف خود موفقیت چندانی کسب نکرده است. از ۲۳ تیر ۹۴ که برجام میان ایران و ۱+۵ امضا شد قرار بود تحریم‌های اقتصادی ایران لغو شود اما این اتفاق نیفتاد و با روی کار آمدن دونالد ترامپ شاهد افزایش تحریم‌ها نیز بودیم و در این سال‌ها برجام، فرسنگ‌ها از هدف اصلی خود دور شده و صرفا به بستری برای موضعگیری‌های سیاسی و دیپلماتیك و تسویه حساب سیاسی کشورها تبدیل شده است بدون این‌که تاثیری در گشایش اقتصادی برای ایران داشته باشد.

جمهوری اسلامی ایران هدف اصلی خود از مذاکرات هسته‌ای و توافق برجام را برداشته شدن تحریم‌ها عنوان کرده بود اما از زمان اجرایی شدن برجام نه‌تنها تحریم‌های ایران برداشته نشده بلکه در سال‌های اخیر شاهد شدیدترین تحریم‌های تاریخ علیه کشورمان بوده‌ایم

رفع تحریم، موضوع اصلی مذاکرات

قضاوت درباره برجام و میزان تحقق اهداف آن برای کشور، از همان اولین ماه‌های پس از امضای توافق هسته‌ای، محل اختلاف بود. از همان روزها تا الان اگرچه برجام هیچ‌گاه تاثیر ملموسی بر سفره ایرانی‌ها نداشته اما رئیس جمهور و برخی مقامات دولتی و حامیان برجام، همواره از این توافق دفاع کرده و بر ضرورت الگوگیری از آن تاکید کرده‌اند.

برجام در شرایطی سال ۹۴ میان ایران و ۱+۵ امضا شد که هر یك از طرفین، اهداف مشخصی را از این توافق دنبال می‌کردند. هدف ایران رفع تحریم‌ها بود و هدف ۱+۵ نیز جلوگیری از آنچه دستیابی ایران به سلاح اتمی می‌خواندند.

رهبر انقلاب از همان زمان مذاکرات بر هدف اصلی ایران از حضور در این گفت‌وگوها تاکید کردند تا این هدف در لابه‌لای سایر مسائل گم نشود. ایشان در سال ۹۴ که مذاکرات در حال نهایی شدن بود در سخنانی تاکید کردند: رفع تحریم‌ها جزو موضوعات مذاکره است، نه نتیجه مذاکرات؛...این یك خدعه آمریکایی است که می‌گویند قرارداد می‌بندیم، نگاه می‌کنیم به رفتارها، بعد تحریم‌ها را برمی‌داریم! این جوری نیست؛ همین‌طور که مسوولان ما صریحاً گفته‌اند و رئیس جمهور محترم صریحاً گفت، رفع تحریم‌ها باید بدون هیچ فاصله‌ای در هنگام رسیدن به توافق انجام بگیرد، یعنی رفع تحریم جزو توافق است، نه چیزی مترتب بر توافق.»

بنابراین خواسته مشخص ایران از حضور در گفت‌وگوهای هسته‌ای، برداشته‌شدن تحریم‌ها بود و تمام مقامات مرتبط، بارها و بارها بر آن اصرار و تاکید ورزیدند و به مردم ایران وعده آن را دادند. به عنوان مثال رئیس جمهور در این باره تصریح کرده بود: «به ملت شریف ایران اعلام می‌کنم که طبق این توافق، در روز اجرای توافق، تمامی تحریم‌ها حتی تحریم‌های تسلیحاتی، موشکی و اشاعه‌ای هم... لغو خواهد شد. تمام تحریم‌های مالی، تمام تحریم‌های بانکی، تمام تحریم‌های اقتصادی به طور کامل لغو خواهد شد و نه تعلیق» .

عباس عراقچی، معاون وزیر خارجه و عضو ارشد تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای هم گفته بود: همه تحریم‌های اقتصادی و مالی در همان روز اجرا برداشته می‌شود. همچنین علی اکبر صالحی، رئیس سازمان انرژی اتمی و عضو ارشد تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای در این باره تصریح کرده بود:«تمامی تحریم‌ها رفع می‌شود و وضعیت تجاری و اقتصادی و داد و ستد مالی و بقیه امور جاری در ابعاد اقتصادی و مسائل تحریم مملکت به صورت عادی برخواهد گشت».

اندکی بعد، ایران براساس متن برجام به تعهداتش عمل کرد. جمع‌آوری سانتریفیوژها و پرکردن قلب رآکتور با سیمان، ارسال آب سنگین و اورانیوم غنی شده به خارج از کشور، یکی پس از دیگری انجام شد اما زمانی که نوبت بهره‌گیری مردم ایران از منافع برجام یعنی لغو تحریم‌ها رسید هیچ اتفاقی نیفتاد و به جز رفت و آمد مقامات و هیات‌های اروپایی در همان ماه‌های ابتدایی پس از برجام، اتفاق ملموس دیگری را شاهد نبودیم.

همزمان، آمریکایی‌ها انواع خباثت‌ها را از خود نشان دادند و نه‌تنها تحریم‌های ایران را برنداشتند بلکه تحریم‌های جدیدی نیز اعمال کرده، افراد تازه‌ای را به فهرست سیاه اضافه و از معامله و مراوده شرکت‌ها با ایران جلوگیری کردند و همه اینها در حالی بود که هنوز باراك اوباما رئیس جمهور آمریکا بود.

همین شرایط باعث شد رهبر انقلاب در سخنرانی نوروز ۹۵ از برجام به عنوان خسارت محض یاد کنند: «آمریکایی‌ها گفته‌اند که ما تحریم‌ها را برمی‌داریم و روی کاغذ هم برداشتند، اما از طرق دیگر جوری عمل می‌کنند که اثر رفع تحریم‌ها مطلقا به‌وجود نیاید و تحقق پیدا نکند. بنابراین، کسانی که امید می‌بندند به این‌که بنشینیم با آمریکا در فلان مساله مذاکره کنیم و به یك نقطه توافقی برسیم -یعنی ما یك تعهدی بکنیم، طرف مقابل هم یك تعهدی بکند- از این غفلت می‌کنند که ما ناگزیر باید به همه تعهدهای خود عمل کنیم [اما] طرف مقابل با طرق و شیوه‌های مختلف، با خدعه و با تقلب سر باز می‌زند و به تعهدهایی که کرده است عمل نمی‌کند. این چیزی است که ما امروز در مقابل چشم خودمان داریم می‌بینیم؛ یعنی خسارت محض.»

خیلی از کارشناسان، دلیل چنین وضعیتی را عدم رعایت خطوط قرمز تعیین شده از سوی رهبر انقلاب می‌دانند. حسین مظفر، عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام در همین زمینه به جام‌جم می‌گوید: متاسفانه در مساله برجام عده‌ای ساده‌اندیشی کردند و نا بجا به قول و قرارهای آمریکایی‌ها و جان کری وزیر خارجه پیشین ایالات متحده اعتماد کردند.

وی می‌افزاید: اگر قرار بر عضویت ایران در برجام بود مسوولان سیاست خارجی موظف بودند چارچوب‌های محکمی را طراحی کنند تا امکان اشتباه و سوءاستفاده از مفاد آن مرتفع می‌شد، اما چون این پیش‌بینی‌های لازم صورت نگرفته و متاسفانه صرفا بنا به اعتماد به قول و قرارهای غربی‌ها گذاشته شده بود، شرایط به نفع ایران رقم نخورد.

رنگ باختن کامل اهداف اصلی پس از ریاست جمهوری ترامپ

اگرچه از همان زمان امضای برجام و در دوره ریاست جمهوری باراك اوباما هم هیچ یك از تحریم‌های ایران به صورت عملیاتی رفع نشد اما آمریکایی‌ها حداقل در ظاهر سعی می‌کردند خود را پایبند به برجام نشان دهند و در این سو نیز رفت و آمد هیات‌های تجاری و اقتصادی اروپایی به ایران باعث ایجاد دلخوشی برای بعضی‌ها شده بود که شاید این رفت‌وآمدها ثمره‌ای برای ایران داشته باشد.

اما از زمان روی کار آمدن دونالد ترامپ، همین حداقل‌ها نیز از بین رفت و او که از همان دوران تبلیغات انتخابات ریاست جمهوری، مخالفت خود با توافق هسته‌ای را اعلام کرده بود پس از ورود به کاخ سفید شروع به عملیاتی‌کردن وعده‌هایش کرد و در اردیبهشت سال ۹۷ رسما از برجام خارج شد.

از همان زمان بود که عملا موضوع رفع تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران به طور کامل رنگ باخت و می‌توان گفت با خروج آمریکا از برجام، توافق هسته‌ای که قرار بود برطرف‌کننده تحریم‌های ایران باشد عملا به مسیری دیگر افتاد.

اروپایی‌ها و چین و روسیه در زمان خروج آمریکا از برجام اعلام کردند که با اقدام آمریکا مخالف هستند و اگر ایران در توافق هسته‌ای بماند، می‌توانند با اقداماتی که انجام می‌دهند منافع ایران را تامین کنند.

در آن مقطع خیلی از حامیان برجام پس از آن‌که متوجه ناکارآمدی این توافق در رفع تحریم‌ها شدند تمرکز خود را روی مخالفت اروپایی‌ها با خروج آمریکا قرار دادند و از این اختلافی که میان آلمان، فرانسه و انگلیس با آمریکا ایجاد شده به عنوان رویدادی تاریخی یاد کردند که یکی از دستاوردهای برجام است.

اما رهبر انقلاب در همان ابتدا این‌گونه موضع‌گیری‌ها را اشتباه دانسته و در دیدار مسوولان نظام که دوم خرداد ۹۷ و چند هفته بعد از خروج آمریکا از برجام انجام شد تاکید کردند: «اگر چنانچه به چیزهای کم‌اهمیت دلمان را خوش کردیم [ضرر می‌کنیم]. همین‌طور که آقای رئیس جمهور گفتند واقعا آمریکایی‌ها در این قضیه از لحاظ اخلاقی، از لحاظ حقوقی، از لحاظ آبروی سیاسی در دنیا شکست خوردند؛ خب بله، آمریکا بی‌آبرو شد؛ این یك واقعیتی است و در این تردیدی نیست اما من می‌خواهم این را مطرح کنم که آیا ما مذاکره را شروع کردیم برای این‌که آمریکا بی‌آبرو بشود؟ هدف مذاکره ما این بود؟ ما مذاکره را شروع کردیم برای این‌که تحریم‌ها برداشته بشود و شما ملاحظه می‌کنید که بسیاری از تحریم‌ها برداشته نشده، هدف این بود؟ یا گفته می‌شود مثلا بین اروپا و آمریکا شکاف به وجود آمد؛ خب بله، ممکن است یك شکاف ظاهری کم‌اهمیتی هم بینشان [به وجود آمده]، لکن ما برای این مذاکره نکردیم. ما مگر مذاکره کردیم که بین آمریکا و اروپا شکرآب به وجود بیاید؟ ما مذاکره کردیم که تحریم برطرف بشود؛ شروع مذاکره برای این بود، ادامه مذاکره برای این بود و این باید تأمین بشود؛ اگر این تأمین نشد، بقیه چیزهایی که حاصل شده، ارزش زیادی نخواهد داشت.»

ادامه مسیر اشتباه

پس از خروج آمریکا از برجام، اروپایی‌ها یك سال به دادن وعده و وعید بی حاصل ادامه دادند اما هیچ یك از این وعده‌ها را عملیاتی نکردند تا این‌که ایران در اولین سالگرد خروج آمریکا از برجام یعنی در اردیبهشت ۹۸، کاهش تعهدات هسته‌ای خود را آغاز کرد.

این گام‌های کاهشی ایران در پنج مرحله ادامه یافت و در دی ماه سال قبل مسوولان سازمان انرژی اتمی اعلام کردند ایران از این پس به هیچ‌یك از محدودیت‌های فنی برجام پایبند نیست.

این رفع محدودیت‌ها باعث شد تا جلوی وارد شدن خسارت بیشتر به صنعت هسته‌ای گرفته شود و رهبر انقلاب در سخنرانی تلویزیونی که ۱۰ مرداد داشتند تاکید کردند: «در برجام خسارت فراوانی در این زمینه (هسته‌ای) به ما وارد شد، اما خوشبختانه اصل این کار محفوظ است و کارهای بزرگ و خوبی هم در این زمینه دارد انجام می‌گیرد.»

با این وجود خط استحاله برجام همچنان ادامه دارد و به نظر می‌رسد این روزها با توجه به مخالفت‌های گسترده با اقدامات آمریکا شدت بیشتری گرفته است. این در حالی است که چنین موضعگیری‌هایی در گذشته، نفعی برای ایران نداشته و به قول حسین مظفر، عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام اگر از همان ابتدا به جای توجیه اقدامات طرف مقابل، شرط‌هایی که از سوی مجلس، شورای عالی امنیت ملی و رهبری مطرح شده بود مورد توجه قرار می‌گرفت شاید ایران با چنین وضعی مواجه نمی‌شد.

مظفر معتقد است اکنون از برجام جز کالبدی روح و بی‌ثمر برجای نمانده و نه‌تنها دستاوردی برای ما نداشته بلکه به جای طلبکاری ایران، غربی‌ها به گونه‌ای رفتار می‌کنند که گویی کشورمان بدهکار آنهاست. در چنین شرایطی به نظر می‌رسد مرور این روند و بررسی اهداف اصلی که مذاکرات برای دستیابی به آنها صورت گرفت باید بارها و بارها صورت گیرد تا از تحریف‌هایی که ممکن است در این زمینه صورت گیرد جلوگیری شود. شفاف کردن آنچه در سال‌های اخیر گذشته، می‌تواند در ادامه راه نیز از تکرار اشتباهات جلوگیری کرده و مانع از افزایش خسارت‌ها شود.

دیدگاه

ابزاری ناکارآمد

سعدا... زارعی، تحلیلگر مسائل بین‌المللی

ماجرای برجام برای ملت ایران یك عبرت تاریخی است و مطمئنا تا ده‌ها سال دیگر باید از آن به عنوان عبرت تاریخی یاد کرد. ماجرا از این قرار است که در تعامل بین ایران و جهان غرب، غربی‌ها که داعیه قانونمداری داشتند و در عین حال همه ابزارهای اعمال قدرت را در اختیار داشتند و می‌توانستند طرف ایرانی را وادار به اجرای تمام جزئیات تعهدات بکنند، خودشان تعهداتی که ایجاد کرده بودند را نادیده گرفتند. از سوی دیگر غرب با زبان فصیح به دنیا اعلام کرد که اساسا قانونی وجود ندارد و ضرورتی بر وجود قانون نیست. در آینده و براساس واقعیت‌های تاریخی خواهند گفت کسانی در ایران به‌رغم این‌که ایرانی‌ها از یك جنبش بیداری لااقل ۱۵۰ ساله از زمان مرحوم سید جمال اسدآبادی و امیرکبیر برخوردار بودند و بارها غربی‌ها را آزموده بودند، به همین مقدار که آمریکایی‌ها در جلسات خصوصی از پایبندی به قانون دم می‌زدند، اکتفا کردند و در واقع تن به خطر دادند تا خطری بزرگ‌تر را دفع کنند. البته برجام نشان داد ایران اهل تعامل است و تا حدی توانست تبلیغات مخالفان ایران را خنثی کند اما از آنجایی که در نظریه غربی‌ها افکار عمومی ارزش مطلق ندارد و امر باثباتی نیست، درواقع فشارها علیه جمهوری اسلامی به‌رغم مخالفت نسبی افکار عمومی استقرار پیدا کرد. امروز هم می‌دانیم که آمریکایی‌ها اگر بتوانند یك ضربه نظامی به ایران بزنند، قطعا ملاحظه افکار عمومی را نخواهند کرد، اما قادر به چنین کاری نیستند. در حال حاضر مقامات غربی و اروپایی در منطقه ما می‌چرخند و از انعقاد ائتلاف‌های نظامی علیه ایران حرف می‌زنند. در چنین شرایطی گرچه می‌توانیم بگوییم که برجام یك تاثیر محدودی برجای گذاشت و در یك مقطع زمانی کوتاه تا حدودی سلاح غرب علیه ایران را کند کرد، اما نتوانست مساله را به نفع ایران حل و فصل کند.